

Т. О. Ламбуцька

аспірантка кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ГОЛОВУЮЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Статтю присвячено розгляду проблеми структуризації процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні.

Встановлено, що з-поміж компонентів процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні можна виокремити права, обов'язки, гарантії та відповідальність.

З'ясовано, що головуючий має право зупинити виступ (дії) учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження. Суду надається право за клопотанням сторін або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу.

Установлено, що головуючий повинен стежити, щоб сторони свідомо чи мимоволі не спрямовували пізнання у протилежний бік від предмета судового розгляду, не спирались на обставини, котрі не стосуються справи чи на ті обставини, які не мають ніякого значення для справи. Такий обов'язок покладений на суд не лише в межах реалізації пізнавального складника процесу доказування, але й у процесі здійснення сторонами доказування – обґрунтування. Тому головуючий має право зупинити виступ (дії) учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження.

З'ясовано, що процесуальні права та процесуальні обов'язки пов'язуються з інтересом їх носія. Інтерес завжди є стимулом до застосування процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. Для посадових осіб законний інтерес трансформується в завдання та функції, котрі забезпечують виконання інтересів держави у відповідній сфері. Суддя, як посадова особа органу судової влади, має відмінну від фізичних осіб-учасників кримінального провадження структуру статусу. Це полягає у врахуванні під час визначення його статусу ролі як уповноваженої на ведення кримінального провадження особи.

Процесуальні гарантії визначено як систему забезпечення виконання головуючим кримінальних процесуальних норм та забезпечення реалізації головуючим його повноважень.

З'ясовано, що в законодавстві України передбачена дисциплінарна відповідальність за порушення вимог щодо неупередженого розгляду справи у формі догани, а серед підстав звільнення значиться порушення суддею присяги.

Ключові слова: структура, процесуальний статус, головуючий, кримінальне провадження, процесуальні права, процесуальні обов'язки, процесуальні гарантії, відповідальність.

Постановка проблеми. Процесом кримінального провадження керує головуючий, який наділений повноваженнями щодо забезпечення послідовності та порядку здійснення процесуальних дій, що, зі свого боку, впливає на ефективний та швидкий судовий розгляд та прийняття справедливого судового рішення. Та попри його керівну роль невіршеною нині залишається низка наукових проблем щодо участі головуючого у кримінальному провадженні. Зокрема, щодо структури процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти процесуального статусу у кримінальному процесі розглядали: О.І. Литвинчук, О.В. Яценко, О.О. Бондаренко та інші.

Однак поза увагою науковців залишається питання структуризації процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні. Це зумовлює потребу напрацювання відповідного наукового підґрунтя з поданого питання.

Мета статті – визначити структуру процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі немає єдиного підходу щодо елементного складу процесуального статусу. Так, наприклад, О.О. Бондаренко до структури процесуального статусу відносить процесуальні права, гарантії процесуальних прав, процесуальні обов'язки й відповідальність за їх невиконання [3, с. 6]. Водночас О.І. Литвинчук відносить до структури процесуального статусу функції, права та обов'язки, процесуальні гарантії діяльності та відповідальність за порушення норм закону [7, с. 6]. А.Є. Голубов вважає, що його складниками є: суб'єктивні права (свободи), юридичні обов'язки та законні інтереси особи [4, с. 8].

Спробуємо з'ясувати сутність кожного з вищевказаних компонентів. Розпочнемо з категорії процесуальних прав, що є похідною від загального розуміння дефініції «права» у правовій доктрині. Зокрема, право науковцями розглядається, як «надана законами держави можливість здійснювати що-небудь» [4, с. 356].

Д.Ю. Шпенюв вважає, що права судді можна визначити як закріплену в ратифікованих міжнародних актах, національному законодавстві, актах суддівського самоврядування, забезпечену державою за допомогою загальних і спеціальних гарантій систему дозволених або альтернативних можливостей, необхідних судді для реалізації покладених на нього функцій по здійсненню правосуддя або інших судових повноважень, а також для задоволення особистих потреб, суспільних або державних інтересів [9, с. 44]. Так, наприклад, головуєчий має право зупинити виступ (дії) учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження. Ч.4 ст. 193 КПК України суду надається право за клопотанням сторін або за власною ініціативою право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, котрі мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу [2] тощо.

Не викликає сумніву, що процесуальні права надаються головуєчому для виконання ним своїх процесуальних обов'язків. Загалом обов'язком є міра необхідної поведінки. Обов'язок – це те, чого треба беззастережно дотримуватись, що підлягає безумовному виконанню внаслідок суспільних вимог або внутрішніх стимулів; певний обсяг роботи, справ, який визначається завданням, посадою, родинним станом тощо [4, с. 293].

Обов'язок може бути як активним (особа, на яку він накладається, зобов'язана вчинити

певні активні дії), так і пасивним (особа, на яку він накладається, повинна утриматись від учинення певних дій). Насправді суть як активного, так і пасивного обов'язку можна розглядати як заборону. Це очевидно, що стосується пасивного обов'язку, адже обов'язок не вчиняти щось є заборону це вчиняти [9, с. 89].

Так, наприклад, головуєчий повинен стежити, щоб сторони свідомо чи мимоволі не спрямовували пізнання у протилежний бік від предмета судового розгляду, не спирались на обставини, котрі не стосуються справи, чи на ті обставини, що не мають ніякого значення для справи. Такий обов'язок покладений на суд не лише в межах реалізації пізнавального складника процесу доказування, але й у процесі здійснення сторонами доказування – обґрунтування. Тому головуєчий має право зупинити виступ (дії) учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження.

Відповідно до положень ст. 193 КПК України, суд, до якого прибув обвинувачений для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, зобов'язаний роз'яснити його права:

- 1) мати захисника;
- 2) знати суть та підстави підозри або обвинувачення;
- 3) знати підстави його затримання;
- 4) відмовитись давати пояснення, показання щодо підозри або обвинувачення;
- 5) давати пояснення щодо будь-яких обставин його затримання та тримання під вартою;
- 6) досліджувати речові докази, документи, показання, на які посилається прокурор, та надавати речі, документи, показання інших осіб на спростування доводів прокурора;
- 7) заявляти клопотання про виклик і допит свідків, показання яких можуть мати значення для вирішення питань цього розгляду.

Суд зобов'язаний ужити необхідних заходів для забезпечення захисником обвинуваченого, якщо останній заявив клопотання про залучення захисника, якщо участь захисника є обов'язковою або якщо суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника.

Водночас як процесуальні права, так і процесуальні обов'язки, безумовно, пов'язуються з інтересом суб'єктів. Інтерес завжди є стимулом до застосування процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Як доречно зауважують В.В. Колодчин та А.Р. Туманянц, особливістю правового

статусу посадової особи є те, що у правовідносинах остання діє не від власного імені, а від імені відповідного державного органу [5, с. 10], тобто від імені держави. Звідси доходимо висновку про те, що головуючий як суб'єкт судового провадження представляє не свої законні інтереси, а інтерес здійснення правосуддя.

Реалізуючи у процесі здійснення судочинства функцію судової влади, суддя спрямовує вектор своєї професійної активності не на задоволення своїх власних (як уповноваженої особи) інтересів, але інтересів усього суспільства, яке шляхом створення й фінансування держави (зокрема й судової його гілки), зацікавлено у здійсненні неупередженого, об'єктивного, справедливого розгляду й вирішення різноманітних справ [10, с. 117].

Для посадових осіб законний інтерес трансформується в завдання та функції, котрі забезпечує виконання інтересів держави у відповідній сфері. На цій підставі зазначимо, що суддя як посадова особа органу судової влади має відмінну від фізичних осіб-учасників кримінального провадження структуру статусу. Це полягає у врахуванні під час визначення його статусу ролі як уповноваженої на ведення кримінального провадження особи.

Говорячи про головуючого, не можна не згадати і про категорію процесуальних гарантій. Як доречно зауважує І.І. Циліурік, поняття «гарантії» охоплює всю сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, спрямованих на реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [8 с. 512]. Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, В.П. Пшонка та інші автори підручника із кримінального процесу кримінально-процесуальні гарантії визначають як спеціальні правові засоби, котрі забезпечують реалізацію прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також виконання ними своїх обов'язків [6, с. 15].

На нашу думку, процесуальні гарантії як структурний складник процесуального статусу головуючого в судовому провадженні можна визначати у двох варіаціях:

– це визначена Конституцією, КПК, іншими Законами України система забезпечення виконання головуючим кримінальних процесуальних норм (наприклад, процесуальна відповідальність головуючого, законодавчо надана можливість його відсторонення у разі порушення тих чи інших процесуальних правил).

– це визначена Конституцією, КПК, іншими Законами України система забезпечення реалізації

лізації головуючим його повноважень (наприклад, законодавчо передбачена незалежність суддів – необхідна умова здійснення судової влади, важлива гарантія формування внутрішнього переконання суддів, повного й об'єктивного розгляду матеріалів справи й постанови законного судового рішення).

Щодо відповідальності, то в чинному законодавстві України передбачена дисциплінарна відповідальність за порушення вимог щодо неупередженого розгляду справи у формі догани, а в п. 5 ч. 5 ст. 126 Конституції України [1] серед підстав звільнення також зазначається порушення суддею присяги.

Висновки і пропозиції. Отже, з огляду на вказане, пропонуємо до структурних компонентів процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні віднести, насамперед, комплекс процесуальних прав, гарантій процесуальних прав, процесуальних обов'язків і відповідальності за їх невиконання.

Насамкінець варто зазначити, що питання структури процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні потребує подальшого наукового вивчення.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 29.05.2020).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17> (дата звернення: 29.05.2020).
3. Бондаренко О.О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 19 с.
4. Голубов А.Є. Процесуальне становище у кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.
5. Колодчин В.В., Туманянц А.Р. Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції : монографія. Харків : Оберіг, 2016. 228 с.
6. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, В.П. Пшонка та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки. Хаюків : Право, 2013. 824 с.
7. Литвинчук О.І. Процесуальний статус слідчого у кримінальному процесі України : автореф.

- дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2007. 20 с.
8. Циліорик І.І. Про процесуальні гарантії захисту прав і свобод учасників кримінального процесу *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 837. С. 511–515.
9. Шпенюв Д.Ю. Суб'єктивні права та юридичні обов'язки суддів як носіїв судової влади в Україні. *Наше право*. 2014. №10. С. 43–48.
10. Яценко О.В. Структура і зміст правового статусу судді під час здійснення судочинства. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 22. С. 113–120.

Lambutska T. O. Problems of structuring the procedural status of the presiding officer in criminal proceeding

The article deals with the problems of structuring procedural status of the presiding judge in criminal proceedings.

It is established that among the components of procedural status of presiding officer in criminal proceedings, rights, obligations, guarantees and responsibility can be distinguished.

It was found out that the presiding judge has the right to stop the speech (actions) of the debater if he / she repeatedly left criminal proceedings after the comment. The court is granted the right, at the request of the parties or on its own initiative, to hear any witness or examine any material relevant to the decision on the application of a preventive measure.

It is established that the presiding judge must ensure that the parties knowingly or unwittingly do not direct knowledge in the opposite direction from the subject of judicial review, do not rely on circumstances that are not relevant to the case or on those circumstances that are not of any significance to the case. This duty is imposed on the court not only in the framework of the implementation of the cognitive component of the proof process, but also in the course of the parties' evidence – justification. Therefore, presiding officer has the right to stop the speech (actions) of the debater if he / she has repeatedly left criminal proceedings after the comment.

It was found out that procedural rights and procedural obligations are associated with the interests of their bearer. Interest is always an incentive to apply procedural rights and perform procedural duties. For officials, the legitimate interest is transformed into tasks and functions that ensure the fulfillment of the state's interests in the relevant sphere. A judge, as an official of a judicial authority, has a different status structure from individuals participating in criminal proceedings. This is taken into account when determining the status of the role of the person authorized to conduct criminal proceedings.

Procedural guarantees are defined as a system for ensuring that presiding officer complies with criminal procedural rules and ensures that presiding officer exercises his or her powers.

It was found out that the legislation of Ukraine provides for disciplinary liability for violation of the requirements for an impartial review of the case in the form of a reprimand, and among the grounds for dismissal is a violation of the judge's oath.

Key words: *structure, procedural status, presiding officer, criminal proceedings, procedural rights, procedural duties, procedural guarantees, responsibility.*